

ВЕЛИКИЙ РОМАН

Павло
Загребельний

**ЮЛІЯ,
АБО ЗАПРОШЕННЯ
ДО САМОВБИВСТВА
БРУХТ**

Харків
«ФОЛІО»
2024

ЮЛІЯ,
АБО ЗАПРОШЕННЯ
ДО САМОВБИВСТВА

Пригода перша

АЗІЯ

О батьку битв!
Ми кігті царя на війні!
Нащо ввергаєш нас в гірку скорботу?
Немає притулку мені.
(З китайської книги «Шицзин»)¹

Але наші душі і дух —
Там, де наші знамена,
Де гримлять бої — без відзнак
І кується безоглядна вірність.
Езра Паунд. Піднебесна

Ребром долоні капіташа рубонув по денцю пляшки, горілка в тісній посудині злякано підстрибнула до вузької шийки, біло скаламутилася і мовби аж закипіла, картонна затичка, розламаючи тонку сургучеву запечатку, вилетіла з отвору, дрібні холодні бризки приснули на голі Юльчині руки, від несподіванки жінка злякано скрикнула, тоді засміялася, лукаво повела оком:

— Капіташо, не хуліганьте!

— Хуліганчики-вуркаганчики, — пробурмотів капіташа, урочисто виставляючи так хвацько відкорковану ним

¹ Китайська книга «Шицзин» уложена Конфуцієм 2,5 тисячі років тому з пісень і гімнів, що походять з часів міфічного китайського імператора Фу Сішу (3468 р. до н. е.).

пляшку посеред круглого столика, точно по центру світляного кола, утворюваного тьмавою електролампочкою (мабуть, двадцятип'ятиватка, як у казармі), що по-сирітському тулилася в глибині круглого шовкового абажура з довгими китицями. Абажур був червоний, китиці жовті, тому й світло від лампочки мінилося химерними кольорами: червоним, жовтим, оранжевим, — але на продубленій азійським сонцем шкірі капіташиного обличчя всі ці кольори вмирали, самознищувалися, і зачудований Шульга ніяк не міг збагнути, чи то перед ним справді капіташине обличчя, а чи капіташин брезентовий чобіт, «пустельний варіант», як хвалився капіташа.

— Як будем вживать: з горлечка чи з підручних сервізів? — поспитав капіташа.

— Я ж вам сказала: не хуліганьте! Яке ще мені горлечко? — Юлія спурхнула з ослінчика, заторохтіла посудом коло плити. — Ось тут дві узбецькі піали, а оце й склянка для капіташі.

— Такечки-та-ак! — забулькав горілкою в підставлені Юлією посудини капіташа. — Ви п'єте з лейтенантиком на брудершафтик піалами, а капіташі — гранчак в зуби? Капіташу, значить, відлучаємо, як бичка від корови? А хто виконував ваше бойове завданнячко, дорога Юліє? Кому сказано було привести лейтенантика і хто його привів? Питаннячко!

Капіташа любив вживати зменшувальні форми слів. Шульга був знайомий з ним вже кілька днів, а й досі не міг збагнути таємниці такого слововживання. Чи то капіташа був малописьменний (вислужився з рядових), чи просто негідник... Тоді як же така жінка могла вже при першому випадковому знайомстві давати капіташі свою адресу, запрошувати в гості? Ну, вона запрошувала їх обох і навіть

мовби найперше його, Шульгу, як земляка, та однаково ж присутність капіташі теж малася на увазі, і не просто так собі на увазі, а, сказати б, зі значною перевагою, першим номером, бо адресу сказано капіташі і запросини теж передавалися через нього, хоч ніби і на двох.

Ще вчора Шульга, як йому здавалося, зовсім не переймався випадковою пригодою і випадковим знайомством з чорнявою міліціонеркою. І майже не заздрих капіташі, який з демонстративною урочистістю готувався до побачення з вродливою Юлією. Запрошувала на побачення ніби їх обох, але капіташа вирішив, що то тільки форма ввічливості, бо який же з молодесенького лейтенантика мужчина і що йому робити там, де вже буде справжній мужчина, тобто капіташа. Отож не було мови про те, що Шульга йтиме туди, куди вирушатиме капіташа, і Шульга, власне, і не мав ніяких підстав заперечувати. Але капіташа чи то з вродженого демократизму (він невтомно хвалився своїм робітничим походженням: «рабочая косточка!»), чи то, щоб познущатися з молоденького лейтенанта, примусив Шульгу здійснити разом з ним весь урочистий ритуал приготувань до вечірнього побачення. Найперше потягнув до гарнізонної лазні, де вони доволі хлюпосталися з цинкових тазиків — «шайок», заскочили навіть до парної, де Шульзі з незвички здалося, що його тіло ось-ось вибухне від пекельного жару, а коли після холодного душу кинулися до роздягальні, то двері, крізь які вони зовсім недавно вільно пройшли сюди, тепер були хоч і не зачинені або забарикадовані, але буквально заткнені. В дверях, заповнюючи весь проміжок між одвірками, стояла велетенська дівуля з старшинськими «секілями» на петлицях гімнастерки, які червоно зблискували з-за розстебнутого коміра ватяної кухвай-

ки, розстебнутого не через спеку, бо й що спека цій дівулі, раз вона вирядилася сюди в ватяну кухвайку, а розстебнутий, щоб хоч трохи поменшити, випустити на волю сили, які розпирали зсередини і кухвайку, і гімнастерку, і взагалі все, що було на дівулі-старшині. Шульга мимоволі подумав, що ця дівуля, мабуть, і зодягалася щоранку не сама, а її запахала в обмундирування ціла рота солдат. Все на ній тріщало, лопалося, розповзалось по швах: товста кухвайка на велетенських півкулях грудей, командирське діагоналеве галіфе на грандіозних стегнах і ще грандіозніших сідницях, округлих слонячих литках, і навіть сизо-сіра (теж командирська) шапка-вушанка так само не могла вмістити в собі велетенської головешки з рудим «перманентом» і злякано з'їхала набакир. На підлозі між широко розставленими кирзяками старшина мала відро, повне якоїсь масної гидоти, а в правій руці стискала розтріпаний квач на довгім держалні і тим квачем, щоразу занурюючи його у відро, тицяла з розгону чоловікам поміж ноги, цілячись у той кущик, що повинен прикривати природний сором, а насправді не прикриває, а тільки ще дужче увиразнює, і дівуля з особливим залассям добиралася квачем уже й не до кущика, а до того, що він мав би прикривати, добиралася і ще й прокручувала квачем туди й сюди, щоб уже ота суміш карболки, бензину чи й ще там чого обпекла все так, що ніжна шкіра стане облазити і повисне шкураттям.

— Ану! — гриміла дівуля. — Підходь, не сачкуй! Нічого мандавошок по всьому гарнізону розносити! Давай! Підставляй!

— Ну, екземплярчик! — ахнув капіташа, уздрівши цю караючу гарнізонну бабиню. — Габаритики тільки для тебе, лейтенант! Скажи?

Шульга справді був такий заввишки, як і дівуля-старшина, але ж по-юначому тонкий, гнучкий і, звісно ж, не такий безсоромно цинічний. І, зніяковіло ховаючись за спиною в капіташі, він обома руками затуляв те, що споконвіку затуляють чоловіки навіть од самих себе, наближався й не наближався до дверей, заткнутих отим страховиськом, проклинав у душі всіх інтендантів Радянського Союзу, всіх тилових пацюків, усіх чинодралів, що ховаються від фронту і вигадують тут собі всіляку службу аж до отакої лазні, бо старшина з квачем стала на вході до роздягальні не самочинно ж, а поставлена якимсь вищим чином, над яким сидить ще вищий, а над тим ще й ще...

— Ти, старшина, не дуже безобразничай, — спробував погамувати службістську запопадливість володарки квача капіташа. — Перед тобою старший за званням, капітан. Так що попрошу!

— Капітан? Го-го! — На капіташу хлюпонула мало не з самого дна пекельна рідина з гасом-бензином, карболкою-олінафтом, може, хлорним вапном і чи не з сірчаною кислотою. — В мене всі отакі капітани знаєш де? Та й не самі капітани, а й маери або й вище, щитай! Ну! Підставляй свого свинячого хвостика!

І тут вона побачила Шульгу, і перекинула на нього весь той гнів і всю зневагу, які мірилася обрушити на капіташу, але не встигла, бо той вчасно зорієнтувався і миттю змінив дислокацію, просто кажучи, втік, щойно отримавши порцію дезінфекції-вівісекції.

— А ти що там затуляєш? — загриміла діва-воїтелька на Шульгу. — Прибери руки! Не такі хери бачила! Ану ж підходь!

На нього вона вилила чи й не все відро, і Шульга, проскакуючи повз мучительку, скреготнув зубами:

— Ну, стерво, попалася б ти мені на...

Не встиг договорити, бо вже був у роздягальні, але й не зміг би докінчити своєї погрози, бо сам не знав, де б же «попалася» йому отака дівка. Хіба що на танкодромі, як мішень для його танкової гармати? Суто чоловічої досвідченості ще не мав, тож грозився діві-старшині просто за інерцією.

Сміятися з цієї жорстоко-кумедної пригоди? Але ж при старшому за званням не посмієшся. І хоч капіташа сам заявив, що вони з Шульгою просто друзі, без звань і чинів, та все ж субординація...

— Ну, Ташкентик! — бурчав капіташа по дорозі до гуртожитку командирського резерву САВО¹, де вони мали залізні коєчки в довгій і вузькій, як труна, кімнаті на дванадцять гавриків. — Ну, городок хлібний!

— Та хіба це Ташкент з такою дезінфекцією? — спробував захистити узбецьку столицю Шульга. — Це все, мабуть, військовий комендант витіває.

— Комендантик-інтендантик, — вмить перекинувся з Ташкента на осоружну військову владу капіташа. — Це ж ваш хохольчик, як там його? Бойко, Божко чи й сама Божая мати? А всі хошли службісти — батька рідного за секіль на петлицях продадуть! І ти ж, лейтенанте, службіст?

— А ви, капіташо? — поспитав Шульга.

— Ми свої шпали заробляли чесненьою службочкою! — похвалився капіташа.

А сам уже місяць огинався в резерві САВО, нанюхуючи блат, щоб уникнути фронту. Він і над Шульгою з першого дня їхнього знайомства (цілком випадково Шульга опинився на сусідній з капіташиною койці) спробував узяти

¹ САВО — Середньо-Азіатський Військовий Округ.

шефство, обіцяючи тепленьке місце в глибокому тилу, але Шульга заявив, що прибув до штабу САВО зовсім не за тим, після закінчення танкового училища його залишали викладачем матчастини, він же бомбардував командування рапортами про бажання бути на фронті, на передовій, і таки переміг своєю, сказати б, патріотичною впертістю.

В гуртожитку капіташа, хоч і поохкуючи від «дезінфекції» і посилаючи прокльони кухвайчаній російській діві з квачем, далі став зготовлятися до вечірнього побачення, право на яке узурпував лише на підставі військової субординації, проти чого, власне, Шульга заперечувати не міг і не вмів. Капіташа голився трофейною безпечною бритвою (леза «Rotbart bebe»), оббризувався трофейним одеколоном «Kölnische wasser», надягав новісіньку трофейну білизну з німецького дерев'яного шовку (Шульга знав, що капіташа на фронті не був, з самого початку війни ошивався в найглибшій тилу, та водночас якимсь таємничим чином здобував навіть тут для себе все трофейне — від помазка до вовняного кавалерійського набрюшника і наплічника тірольських стрільців, пошитого з оленьчої шкіри), загортав у цупкий папір плаката «Родина-мать зовет» іранські солодоці — халву, рахат-лукум, інжир, пляшку англійського шері-бренді, дві пляшки нашої питомої «Московської» сорокаградусної, ох, капіташо, ох, повелитель Середньої Азії, великий Тамерлан, звитяжні царські генерали Скобелев і Горчаков, радянський полководець Михайло Васильович Фрунзе і вождь усіх народів Йосиф Віссаріонович Сталін!

Але капіташа не рвався в нащадки звіролютих попередників, він хотів бути скромним і красивим, зготувавшись належним чином, він «зробив ручкою» Шульзі, ска-

зав: «Привітаннячко-дожиданнячко», — і щез у таємничій п'їтми ташкентських глинистих лабіринтів.

Шульга спав, і йому снилися кавуни. Рябі херсонські, смугасті мелітопольські, білі сахарні довгасті кримки, полтавські «тумани», повна дніпровська баржа кавунів, баржу прибило до берега, на березі стоїть він, Шульга, і кавуни котяться з баржі просто йому на голову, він пробує ухилитися, але кавунів так багато і котяться вони з баржі так навально, що уникнути зіткнення незмога, круглі тугі ядра б'ють його в спину, межі плечі, штурхають, торсають, штурляють...

— Лейтенант, лейтенант! — висвистувало капіташине шепотіння над сонним Шульгою. — Підйомчик, лейтенанте! Дамська тривога! Ну?

Шульга виламувався зі сну, як з вічних арктичних льодів. Ще не звик до лейтенантства, в тілі жила пам'ять курсантської знемоги, яка знає тільки два найсолодші бажання: заправити «матчасть» у харчоблоці і придавити шпака в постелі хвилин на шістсот. Коли його не змогли розбудити навіть кавуни, то що йому капіташа?

Але капіташа був упертий, як робітничий клас, що прямує до раю комунізму.

— Підйомчик! — майже ласкаво, але настирливо вишепочував він у вухо Шульзі. — Підйомчик по тривозі! Дамська тривога, лейтенанте. Коли така жєнщина жде, гріх спати на посту. Ну?

— Ну? — не розплющуючи очей, спитав Шульга.

— Пустий номер! Капіташі од ворот поворот.

— Де? — Шульга ще ніяк не міг виборсатися зі сну.

— Твоя землячка. Красунечка-міліцанерша. Губи бантиком, жопа вузником, капіташі двері не відчинила. Я ж вас

обох запрошувала, а ви сам та один? А де мій земляк? Приведіть його, тоді впускаю... Фокус: капіташу міняють на лейтенанта! Небувале явище. Так що давай, підйомчик! Потрібна взаємовиручка.

Шульга ніяк не міг второпати, що треба капіташі.

— Взаємовиручка?

— Ну!

— І що?

— Треба вдвох.

— Вдвох? Коли?

— Ну! Щоб не втратити оперативний момент. Негайно!

— Оце зараз?

— Ну!

— Так ніч же!

— Що ніч, коли жде така жінщина!

— А патрулі?

— Короткими перебіжками, використовуючи рельєф місцевості!

— Ні, — сказав Шульга, одвертаючись спиною до капіташі, — сьогодні не піду нікуди. І взагалі...

— Що взагалі? — злякався той. — Ти що, лейтенанте, вона ж сказала!

— Я вже сплю, — заявив Шульга.

— Такий же ударчик пропаде! Ну, лейтенанте!

Шульга не відповідав. Вдав, що спить, хоч насправді не спав і знав, що вже не засне до самого ранку. Чув, як, стіха лаючись, шамотається коло своєї постелі капіташа, як одразу ж, щойно впавши на коєчку, засвистів носом, тоді мимоволі відбіг думкою до тої молодой міліціонерки, яка виявилася землячкою (може, так тільки назвалася?) і в якій капіташа, одразу ж скориставшись моментом, видобув і ад-

ресу, і згоду на побачення, згода була мовби для капіташі, а тепер виходить...

Ташкент — місто безладне, добре і водночас страшне, тут усе можливе. Невидиме, затаєне життя узбеків, які десь злякано туляться в своїх глиняних халупах, схованих за товстими глиняними дувалами; ще затаєніше і водночас кипуче аж до клетотняви життя штабів, що перетасовують щодня й щогодини полки й цілі дивізії, женуть крізь велетенські безмовні простори Азії (на фронт! на фронт!) ешелон за ешелonom, а навза́мін приймають нові та нові ешелони поранених-переранених, калічених-перекалічених, вмираючих і вже вмерлих у далекій путі захисників Вітчизни, мужніх воїнів, усіх, хто чесно виконав свій патріотичний... Ах, патріотичний, патріотичний. «Родина-мать зовет, вставай, страна огромная, все для фронта, все для победы», і Ташкент став велетенською перевалкою для незмірно далекого фронту (тут навіть не було вночі маскуванн́я світла, бо німецькі бомбардувальники не могли подолати азіатських просторів), а тоді, може, через свою добрість ще й перевалкою для нелічених тисяч нещасних розбитків, біженців, жертв війни (названих з веління Москви, може, й самого Сталіна, химерним словом «евакуйовані»), які не знали як і коли, мовби за одну ніч, упали на Ташкент, заповнили всі його вулиці, площі, тихі скверики під крилатими чинарами, обсіли вокзал і всі під'їзні залізничні колії, рвучись їхати ще далі, кудись у безвість, втікати, ховатися, рятуватися... Їхати вже не було куди і не було чим, люди гнили в зимових ташкентських туманах, вмирали від голоду, від безнадії, від тифу, та червона «Родина-мать», що з плаката «звала» тільки на фронт, про цих нещасних і упосліджених дітей своїх не дбала, забула, відцуралася від них, може,

й навіки, військове командування турбувалося тільки здоров'ям своїх підлеглих, а тому ніяких контактів з цивільним населенням, щоб запобігти інфекціям, солдатів не випускати з казарм, командирам суворо заборонено відвідати кіно-театрів, магазинів, базарів, усіх місць масового скупчення людей, бо здоров'я захисників Вітчизни понад усе, кожен, хто надягнув військове обмундирування, — золотий фонд, військові кадри повинні бути збережені будь-що для того, щоб стати на захист, виконати свій патріотичний...

Військовий комендант Ташкента майор Бойко несамо-витів у своїй патріотичній запопадливості. Комендантські патрулі металися по місту вдень і вночі, хапали необачних командирів, вели до комендатури, де їх ганяли стройовою підготовкою, аж поки з'являвся сам майор Бойко і виносив свій присуд: кому мести двір комендатури, про кого рапорт командуванню, а кого й на гауптвахту до цілковитого з'ясування. Шульга з капіташею вже побував у гостинного коменданта, їх зачистили на вокзалі, куди капіташа повів Шульгу вимінювати в поляків армії Андерса горілку на хліб. Годували в командирському резерві за нормами запасного полку: жити будеш, але співати не захочеш і взагалі нічого не захочеш. Але капіташа не падав духом. Він весь час щось викомбінував, десь щось купував, перепродував, міняв-перемінював, водив Шульгу на міський базар, де вони заправлялися сметаною (якась солодкувата і підозріло пахла вівцею), знав навіть кілька підпільних шашличних (шашлики, може, й не з баранини, а з їжака, та однаково ж м'ясо!), а тоді намовив уночі податися на вокзал, де йшла запекла мінба з солдатами польської армії генерала Андерса, яка стояла неподалік од Ташкента, в Янги-Юлі. Чомусь так виходило, що в поляків був надлишок горілки, а в нас хоч

і не надлишок, та все ж якийсь там «запас хліба», і капіташа хвалився, що вже кілька разів здійснював досить вдалі операції з добуванням випивки, а коли є випивон, то вже закусон знайдеться сам по собі.

До вокзалу вони добралися благополучно, і три півлітряки капіташа виміняв у бравого андерсівського капрала теж благополучно, та саме тоді їх і зацапали. Два автоматники і старший лейтенант з кобурою (і не порожньою?) на широкому ремені, а Шульга й капіташа, звісно ж, беззбройні і злісні порушники суворих наказів командування, їх притарабанили до комендатури, у дворі вже було десятка півтора таких самих порушників, лейтенантів, капітанів, майорів, навіть один підполковник, щоправда, не стройової, а інженерної служби. Черговий по комендатурі, кривоносий похмурий капітан, з червоною пов'язкою на рукаві, поставив затриманих у дві шеренги, пройшовся перед ними туди й сюди, зупинився перед підполковником.

— Товаришу підполковник, займіться з затриманими стройовою підготовкою!

— Стройовою? — підполковник розгубився. — Але ж я інженер! Може, хтось інший?

— Ви старший за званням. Займіться. До приходу коменданта міста майора Бойка.

— До приходу? — спитав хтось з задньої шеренги. — А коли ж він прийде?

— Коли треба, тоді й прийде. Вранці.

— А нам що — до ранку стройовою?

— Може бути, що й цілий день ще, — похмуро гмикнув капітан і попрямував до будинку комендатури.

— Я думаю, для початку непогано б перекурчик, — запропонував підполковникові капіташа.

— Перекур? Ви так думаете? А й справді! Я не проти. Як би це краще зробити? — зрадів підполковник.

— Дуже просто, — великодушно прийшов йому на вичухку капіташа. — Оголошується перекур на невизначений час! Розбігайся хто куди!

А сам смикнув за рукав Шульгу, киваючи на яскраво освітлені ворота комендатури.

— Там же вартовий, — пошепки застеріг Шульга капіташу.

— А ти бачив, з яким він гвинтарем?

— Ну... гвинтівка — як гвинтівка...

— Англійська дровеняка! Союзнички роздобрилися. Вона не стріляла вже років з двісті. Ще відтоді, як англійці завойовували Індію. Ну, а тепер з неї сам комендант Ташкента не стрельне. Давай, перебіжечками!

— А коли вартовий здійме тривогу?

— З вартовим буде порядочок! Тримайся капіташі!

Гвинтівка справді була не рідна трьохлінійка, а чужа, довжелезна, мало не двометрова, вже й не гвинтівка, а середньовічна пицаль, вартовий мовби й забув про цю так звану зброю, всі сподівання покладаючи на силу свого становища та дужого молодого голосу.

— Стій! — гукнув він назустріч втікачам. — Куди? Без дозволу не можна!

— А в нас перепусточка, — сказав ласкаво капіташа. — Лейтенанте, покажи вартовому перепусточку! Оту, що в тебе під шинеллю. З білою печаточкою. У майора Бойка які печатки на перепустках? Сині? Хімічні? А в нас біла. Ну, лейтенант ще молодий, він трохи встидається, то я й сам. Давай, боець, держи! Ти ж до фронту ще не доїхав, а ми з лейтенантом вже звідти. І ця наркомівська прямо з фронту, так і знай! Ну, ховай, ховай, а ми потопали!

ЗМІСТ

Юлія, або Запрошення до самовбивства	3
Пригода перша. АЗІЯ	5
Пригода друга. ЄВРОПА	65
Пригода третя. БОРИСФЕН	136
Пригода четверта. ІТІЛЬ	288
Пригода остання. ВІЗАНТІЯ	377
Брухт	445